

CSŐKE MÁRK

„A szerbek rosszak voltak, de a magyarok még rosszabbak”

Kormányzósértési perek, valamint magyar állam és nemzet elleni vétségek a visszacsatolt Bácskában

Kereken nyolcvan évvel ezelőtt történt az az eseménysorozat, amelyet egyesek a Délvidék visszacsatolásaként, mások Bácska elcsatolásaként, esetleg Jugoszlávia fasiszta megtámadásaként értékelnek. A magyar hadsereg 1941. április 12-én katonai támadást intézett Jugoszlávia ellen, aminek következtében elfoglalták Bácskát, a Dráva-háromszöget, Muraközt és Muravidéket. Az 1941 és 1944 közötti időszokról sok mítosz él a vajdasági magyar és nem magyar lakosság tudatában, melyek leginkább a tárgyalt időszak két legforróbb pontjára, az újvidéki és a sajkásvidéki razziára, valamint az 1944 végi magyarelles partizánakciókra korlátozódnak. Tanulmányomban a kormányzósértési pereket, valamint a magyar állam és nemzet megbecsülése elleni vétségeket bemutatva arra teszek kísérletet, hogy általuk nagyobb betekintést nyerjünk a bácskai mindennapokba. A teljesebb kép miatt a néha száraz jogi dokumentumokat igyekszem beszéltetni, a legtöbb helyen káromkodások is részei a periratoknak, amelyek eredeti formájukban kerülnek közlésre.

A magyar katonai beavatkozás német kezdeményezésre történt. A támadás körülményeinek ismertetése ugyan nem a tanulmány feladata, mégis érdemes leszögezni, hogy a német háborús siker biztosítása, az 1940 decemberében megkötött magyar–jugoszláv örökbarátsági szerződés, Teleki Pál öngyilkossága, az 1941 március végén Belgrádban lezajlott ka-

tonai puccs is alakította az eseményeket, sőt a magyar támadás nagyban illeszkedett a korabeli magyar politikum revizionista törekvéseihez. Bánáttal kapcsolatban csalódnuk kellett, hiszen területe nem került vissza Magyarországhoz, Szerbiához került részén ugyanis német katonai közigazgatást vezettek be. A visszafoglalt bácskai országrész nyelvi-kulturális és vallási téren az akkori Magyarország egyik legtarkább képét mutatta. Ugyan relatív többséggel rendelkeztek a magyarok, ám a szerbek, horvátok és németek százezrei mellett szlovákok, ruszinok és zsidók is lakták a területet. A visszacsatolás után a térség főleg nemzetiségi lakossága csalódottságát fejezte ki a politikai helyzet alakulása miatt, de a háború következtében beálló gazdasági, ellátásbeli nehézségek és ideológiai különbségek miatt a magyarok részéről is megfigyelhető volt egyfajta elégedetlenség, melynek vizsgálatára kiválóan alkalmasak a kormányzósértési, valamint a magyar állam és magyar nemzet megbecsülése elleni periratok, így ezek elemzésével szeretném árnyalni ezt az időszakot. A perek bemutatásával a hétköznapi emberek gondolkodásmódja is elének tárulhat, gazdag mentalitástörténeti anyagot nyújtva a korszak vizsgálatával foglalkozó történészek számára, arról nem is beszélve, milyen mély helytörténeti vonatkozásai vannak a különböző pereknek.

A téma feldolgozásához elsősorban a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltárában folytattam levéltári alapkutatást, melynek során a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának a téma szempontjából releváns iratanyagát is áttekintettem. A kormányzósértési perek kellő történeti kontextusba helyezéséhez kutatómunkát végeztem a Szabadkai Történelmi Levéltárban is. A Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltárának szegedi központjában a Szegedi Királyi Törvényszék büntetőperes iratanyagát vizsgáltam meg (Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára – a továbbiakban: MNL CSML), amely a jogszolgáltatás területi szervei között található. Megközelítőleg tízezer oldal forrásanyagot tanulmányoztam át, melynek többségét a bácskai vonatkozású kormányzósértési, valamint a magyar állam és magyar nemzet megbecsülése elleni perek tették ki.

A tanulmány megírása során törekedtem a releváns szakirodalom minél alaposabb beépítésére, noha a kormányzósértési perek szakirodalma

meglátásom szerint meglehetősen szegényes. Turbucz Dávid (2015) *A Horthy-kultusz 1919–1944* című monográfiája mindössze hat oldalon keresztül tárgyalja a kormányzósértési pereket, bár főként az egyik legismertebbel, a Beniczky-üggyel¹ foglalkozik, és nem érinti a Bácska területét. Halász Tibor (2016) tanulmányában a világháború alatti szabaddal vonatkozású bírósági perek kategorizálásával foglalkozik, egy-egy jellegzetes példa bemutatásával. Halász két kormányzósértési pert és huszonkét magyar állam és magyar nemzet elleni vétséget ismertet. Kiemelném az angol nyelven megjelent Jan Bröker (2011) *Horthy is Nobody. Trials of lése-régent in Hungary 1920–1944* című dolgozatát, melyben a szerző átfogó jelleggel foglalkozik a perekkel. Valastyán Balázs (2010) a délvidéki közhangulatot vizsgálva kormányzósértési pereket, valamint magyar állam és magyar nemzet megbecsülése elleni pereket is felhasznál, ám átfogóan nem összegzi őket. Drócsa Izabella (2017) pedig az állam és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló tanulmányában ír a törvénytervezetről és fogadtatásáról, melynek része volt a magyar állam és magyar nemzet megbecsülését tárgyaló rész is.

Kormányzósértés és a magyar állam és nemzet megbecsülése elleni vétségek

A Horthy Miklós személyét övező kultusz egy mesterségesen megalakított kultusz volt, mely egyértelműen a magyar történelem válságterméke. Ezzel nem állt egyedül Európában, hiszen Sztálintól a spanyol Francóig, a görög Metaxastól a lengyel Piłsudskiig hasonló tendenciákat figyelhetünk meg Európa-szerte. A kialakult kaotikus helyzetben a politikai hatalom már 1919-ben megkezdte Horthy Miklós mint Novara hőse kultuszának felépítését. De a kultusz megszilárdulása egy hosszú folyamat eredménye, melyben a sajtótámogatottság, a vitézi cím és vitézi földadományozás, Horthy születés- és névnapjainak megünneplése is a támogatottságát voltak hivatottak előidézni. A kultuszépítés jogi körülbástyázására a kor keresztény-nemzeti ideológiáját megtestesítő Horthy Miklós védelme érdekében 1920-ban született kormányzósértésről szóló törvény is tökéletesnek bizonyult.

A kormányzósértési perek jogi alapját két törvény készítette elő. Az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló 1920. évi I. törvénycikk megalapozta az országban kialakult állapotok stabilizálásához szükséges feltételeket. A kormányzói hatalommal foglalkozó második fejezet 14. paragrafusa kimondja, hogy a „*kormányzó személye sérthetetlen és ugyanolyan büntetőjogi védelemben részesül, mint törvényeink szerint a király (Ezer év törvényei, 1920. évi I. törvénycikk)*”. Ezen paragrafus „*A király megsértéséről és a királyság intézményének megtámadásáról*” szóló 1913. évi XXXVI. törvénycikkre vonatkozott, melynek 2. paragrafusa kimondta, hogy „*aki a király ellen sértést követ el, vagy a király tényeit sértő módon bírálja, vétség miatt két évig terjedő fogházzal, a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztésével és hivatalvesztéssel büntetendő*”. A második bekezdésben pedig kitér a „nyomtatvány, képes ábrázolással” vagy „nyilvános szóval”² elkövetett kormányzósértésre, mely büntettért három évig terjedő szabadságvesztést és négyezer koronáig terjedő pénzbüntetést kaphattak a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztése és a hivatalvesztés mellett (1913. évi XXXIV. törvénycikk).

A kormányzói jogkört és annak védelmét körülíró törvényhez hasonlóan az úgynevezett rend törvényével, vagyis az 1921. évi III. törvénnyel a korabeli hatalmi elit egy súlyos gazdasági, társadalmi és politikai válságot szeretett volna elsimítani, melyet az első világháború, a Tanácsköztársaság és a trianoni békekötés okozott. Az 1878 óta érvényben lévő büntetőtörvénykönyv, mely Csemegi-kódex elnevezéssel vonult be a köztudatba, már nem volt megfelelő arra, hogy a megváltozott körülmények között az állam fel tudja venni a harcot a tömeges méretet öltött felforgató tevékenység, a dezinformációk szélsőbal- és szélsőjobboldali terjesztői ellen. Így Ferdinándy Gyula, a Teleki-kormány igazságügyi minisztere törvénytervezetében ezt a hiányosságot szeretne volna kiküszöbölni. A törvény *Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvény* vagyis a „rend törvénye” néven vált ismertté (DRÓCSA 2017; 215).

A törvény első része az *állami és társadalmi rend felforgatására vagy megsemmisítésére irányuló büntettekkel és vétségekkel* foglalkozik, és elsősor-

ban a különböző szélsőségesek társadalmi felforgatását, *különösen valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos létesítésére* való törekvést büntette. A törvény második része rendelkezik „*A magyar állam és a magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló büntettek és vétségekről*”, a 7. paragrafus szerint „*Aki olyan valótlan tényt állít vagy terjeszt, amely alkalmas arra, hogy a magyar állam vagy a magyar nemzet megbecsülését csorbítsa vagy hitelét sértse, vétséget követ el és öt évig terjedhető fogházzal büntetendő*” (Ezer év törvényei, 1921. évi III. törvénycikk). A 8. paragrafus pedig kimondja, hogy „*Aki a magyar állam vagy a magyar nemzet ellen meggyalázó kifejezést használ vagy ily cselekményt követ el, vétség miatt három évig terjedhető fogházzal büntetendő*” (Ezer év törvényei, 1921. évi III. törvénycikk). Finkey Ferenc korabeli jogtudós szerint a törvény célja ez esetben nem volt más, mint a kommunista, anarchista propaganda csírájában való elfojtása (DRÓCSA 2017; 220).

A törvénytervezetre a szélsőségek elleni sikeresebb fellépés miatt szükség volt, de több jogtudós is felemelte a szavát a törvényben foglaltak relativizálhatósága miatt, melyet majd később is látni fogunk a bemutatott perekben. Ezt érzékeltetném Féja Géza nagy nyilvánosságot kapó perével is. Féja Géza a két világháború között aktív, úgynevezett népi írók soraiba tartozott, akik szociográfiáikkal szerették volna felhívni a figyelmet a magyar parasztságra és annak nehézségeire.³ Féja Géza 1937-ben publikálta *Viharsarok* című könyvét, melyben a Békés megyei parasztlakos küzdelemét tárta fel, és nehéz körülményeikért elsősorban a magyar földbirtokrendszert kárhóztatta. Az igényesen megírt, statisztikai adatokkal és a helyszín ismeretével alátámasztott munka miatt azonban a fent említett törvény szellemében osztály elleni izgatás és nemzetgyalázás miatt perbe fogták. A per lefolyásáról a *Népszava* 1937. október 15-ei számából tájékozódhatunk, a törvény relativizálhatóságának megértéséhez egy részletet hoztam a perből:

„Féja: A kisbirtok többet termel, mint a nagybirtok.

Elnök: Dehogy termel, felhasználja saját háztartására.

Féja: Errenézve a magyar konjunktúrakutató intézet összes adatai a rendelkezésre állnak.

Elnök: De ez nem ok arra, hogy a társadalmi osztályt, amelyet törvény véd, így tüntesse fel.

Féja: Én csak a tényeket szögeztem le.”

Féja Géza azzal védekezett, hogy ő egyetlen szót sem szólt, ami a magyar nemzetre nézve bántó lenne, csupán a hibákra mutatott rá. Az utolsó szó jogán elmondta, hogy könyvéért francia, angol és német kiadóktól kapott ajánlatokat, de a komoly pénzüsszegeket is visszautasította, mivel a leírt dolgok nem a külvilágra tartoznak, kizárólag belső magyar ügyet jelentenek. A bíróság azonban így is öthavi börtönbüntetésre ítélte.

Nemzetiségek és konfliktusok

Bácskában 1941-ben 1.1 millió fő élt, a terület az akkori Magyarország egyik legtarkább etnikai képét mutatta. A lakosságnak csak relatív többségét alkották a magyarok (szám szerint 301 ezren voltak), akik elsősorban Észak-Bácskában és a Tisza mentén alkottak abszolút többséget, de mint korábbi államalkotó nemzet, a térség legnagyobb részét lakták. A magyarság lélekszámát növelték a Bukovinából betelepített székelyek tömegei is, akikről a következő fejezetben lesz szó bővebben.

Bácskában az ekkori népszámlálás adatai alapján 243 ezer szerb lakott, akik leginkább az országész déli területein éltek. A katonai közigazgatás a térség „legveszedelmesebb” nemzetiségének tartotta őket, és a történelmi gyökereik miatt nagy tömbben éltek az úgynevezett Sajkásvidéken.⁴ A kortársak számára is nyilvánvaló volt, hogy a Sajkásvidék a magyar nemzetépítő törekvések akadályozója lehet. A vendvidéki, muraközi, bácskai és bánági egyesülések⁵ vezetői már 1941. április 17-én javasolták a miniszterelnöknek, Bárdossy Lászlónak intézett memorandumukban a Sajkásvidék „idegen nemzetektől” való megtisztítását, melyet a szláviai magyarok és a sajkásvidéki szerbség kicserélésével szerettek volna elérni (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K – 28 1941 – R – 17982, továbbiakban: MNL OL). A memorandumban a szerbekről meglehetősen negatívan azt írják, hogy „a hosszú török uralom alkalmazkodásra, a színlelésre akkora képességeket nevelt a szerbekbe,

melyet sehol másutt nem látunk. (...) Sohasem szabad még csak feltételeznünk sem, hogy ez már nincsen meg bennük”(MNL OL K – 28 1941 – R – 17982).

A bunyevácok helyzete kedvezőbb volt a többi etnikumhoz képest. Nem voltak ugyan olyan kiváltságos helyzetben, mint a németek, de mivel a Független Horvát Állam Magyarország szövetségeseinek számított, a bunyevácokat nem érték különösebb retorziók. Sőt, az ő esetükben a megüresedett köztisztviselői munkahelyek is megnyílhattak, hiszen a korábban a jugoszláv államigazgatásban dolgozók jelentős része ismerte a magyar nyelvet. Ennek ellenére az ő körükben is megfigyelhető volt egyfajta passzív ellenállás. Erre utal az a vizsgálat is, amit maga Novákovits Béla altábornagy, a déli hadsereg közigazgatási csoportjának vezetője kezdeményezett (Szabadkai Történeti Levéltár P – 856/1941, továbbiakban: SZTL). Történt ugyanis, hogy Szabadkán az istentiszteleten a *Himnusz* eléneklésekor a bunyevác nemzetiségűek nem álltak fel, a figyelmeztetés után pedig tüntetőleg távoztak. Az ügyben eljáró nyomozó vizsgálata nem járt eredménnyel, de azt azért megjegyezte, hogy az általa látogatott istentiszteleteken a *Himnusz*t nem is énekelték (SZTL P – 856/1941). Ebből arra következtethetünk, hogy az ilyen jellegű – a bunyevácok által kifejtett – véleménynyilvánítás előfordulhatott, csak a katolikus klérus a szintén katolikus bunyevácokkal való konfliktusok elkerülése céljából nem énekeltette a *Himnusz*t. A bunyevácok erre kifejezetten érzékenyek voltak, amit bizonyít Milodanovics Gyula esete is, akit kétheti fogházzal büntettek, mert 1941. június 29-én kifakadt, *„miért csak a magyarokat áldja meg az Isten, a bunyevácokat pedig nem?”* (MNL CSML 63. doboz 5202/1941). A bunyevác – többségében Horvátországban képzett – katolikus klérus meglehetősen ellenségesen viszonyult a kialakult helyzethez. A hírhedten „magyarfalónak” titulált szabadkai római katolikus püspököt, Ljudevit Budanovićot két év kolostorba vonulásra kényszerítették, sőt Keresztes-Fischer belügyminiszter memorandumában is ír *„a rendkívül ellenséges magatartásról, melyet az impérium visszaállítása előtt nagy számban Szabadkára helyezett fiatal horvát katolikus papok tanusítanak”* (MNL OL K28 167. tétel R-10575/1944). Keresztes-Fischer 1941 júniusi látogatása alkalmával Szkenderovics Gyula bunyevác földbirto-

kos és Mamusics János, Szabadkáról Budapestre költözött földbirtokos a bunyevácok képviselőjében biztosította a belügyminisztert lojalitásukról, és hozzátették, hogy „*csak a fiatalság körében van baj, az idősebb generáció abszolút jó, de a fiatalsággal sem lesz baj, 4-5 év alatt minden rendbejön. Csak azt kéri a bunyevácok, hogy földjeiket szabadon művelhessék, egyébbel nem törődnek*” (MNL OL K28 167. tétel R-10575/1944).

A Bácskában jelentős számú sváb népesség is élt, főleg az országrész nyugati, Duna menti és középső részén. Létszámuk az 1941-es népszámlálás adatai alapján elérte a 197 ezer főt, vagyis a bácskai összlakosság 20 százalékát tették ki (SAJTI 1987). A németeknek a jugoszláv éraban 1929-ig sikeresen működő nemzeti pártjuk (Német Párt) is volt, miközben kulturális szervezetük, a Kulturbund ellátta a különböző szervezési ügyeket. A harmincas években lassú változás kezdődött, hiszen az Ausztriában és Németországban iskolázott jugoszláviai német fiatalság körében megjelent a nemzeti szocializmus, ami elhúzódoó vitákat eredményezett a Kulturbundon belül. Az 1941-es visszacsatolás után a bácskai svábok a Magyar Királyság fennhatósága alá kerültek. Honfitársaik, a bánáti és a szlavóniai németek sokkal nagyobb önállósággal rendelkeztek, ez magyarázhatja azt, hogy a bácskai svábok jóval szélsőségesebb viselkedést tanúsítottak, hiszen a szerémségi németek az újonnan alakult, névleg független, de a német érdekeket nagyban kiszolgáló Független Horvát Állam állampolgáraivá váltak, Bánátban pedig bevezették a német katonai közigazgatást, tehát itt is nagyarányú jogokat és lehetőségeket kaptak a helyi németek. A belügyminiszternek jelentett katonai parancsnokok a helyzettel kapcsolatban csak a németekkel volt kifogása. Az irat szerint „*a Kulturbund féktelenül izgat*” (MNL OL K28 R – 10575/1944). Érdekes, hogy például Őrszállás községben a képviselőtestületi kinevezéseknél azért nem kerültek be németek, mert nem voltak hajlandók letenni az esküt (MNL OL K28 R – 15756/1942). Gazdasági helyzetük miatt és a német katonai sikereken felbuzdulva sok konfliktusuk volt a magyar közigazgatással, melyek a későbbi perekben is bemutatásra kerülnek.⁶

Magyarország és a magyar felsőbbrendűség illúziója sokszor felesleges konfliktusokat okozhatott a multietnikus területen. Erre vonatkozólag

több említésre méltó iratot is találtam a szabadkai és budapesti levél-tárakban folytatott kutatómunkám során. A szerbség délvidéki bevonulására, a szerbséget ért retorziókra adott válaszreakcióra röviden már fentebb kitértem. A bácskai magyarság szerbekhez való viszonyulását mégis egy idézettel szemléltetném, amivel összefoglalhatjuk a kialakult helyzetet. Zomborban 1941 májusában „*határozott felhívás érkezett a Magyar Olvasókörhöz, hogy meghívandók oda szerbek, bunyevácok és németek is a társadalmi érintkezés felvétele miatt.* [Kiemelés tőlem – Cs. M.] *Most mi vegyük fel a kapcsolatot azokkal a szerbekkel, akik 23 évig hivatalnokszobákon kívül nem is találkoztak, és egy ilyen nem tudni pontosan, kitől eredő elgondolás révén mi kezdjük meg a társadalmi érintkezést. Azokkal a szerbekkel, akik mindegyike ma is gyászol, mert a családnak halottja van, vagy akik családtagjai menekülésben vannak*” (MNL OL: K-28 1941 – R – 18509). A kialakult kiszámíthatatlan helyzetben, az országhatárok átrajzolásával a korábban sem harmonikus nemzetiségek közötti együttélés még hangsúlyosabb lett, mely kimutatható a feldolgozott perekben is.

Nemzetiségi feszültség megjelenése a perekben

A bácskai nem magyar lakosság hangulata részben a magyar bevonulás és az azt követő rögtönzött igazságszolgáltatás miatt elég változékony volt. A Szent István-i állameszme, az ezeréves Magyarország és a magyar felsőbbrendűség illúziója sokszor felesleges konfliktusokat okozott a multietnikus területen. A kormányzósértési perek, valamint a magyar állam és magyar nemzet megbecsülése elleni vétségek hasonlítanak egymáshoz, a különbség csak annyi, hogy az államot, a nemzetet vagy annak vezetőjét sértették meg, de mivel Horthy személye önmagában szimbolizálta Magyarországot és a kialakult helyzetet, így az elkövetésnél lényegében hasonló motivációk jöhettek számításba. A periratokból megmutatkozik, hogy maga a társadalom és az emberek egymáshoz való viszonya a háború velejárójaként milyen zaklatott volt. A tárgyalt időben rengeteg konfliktus érhető tetten a perekben, saját munkásaik nemzetgyalázás vagy kormányzósértés miatt jelentik fel a munkaadójukat, mint ahogy az Nemesmillitsen is történt (MNL CSML 74. doboz

5567/1943). Fieder Péter, a helyi kendergyár üzemvezetője a sok munka miatt elutasította munkásai kérelmét, akik a másnapi, december 6-ai Miklós napot⁷ szerették volna munkaszünettel megünnepelni. Az üzemvezető összehívta a munkásokat, és a frissen érkezett magyarországi munkásoknak címezve így szólt: „*minek jöttek ide, ha nem akarnak dolgozni. A Miklós nap itt nem ünnep.*” Kijelentéséért, melyben nem adta meg a megfelelő tiszteletet Horthy Miklósnak, hat hónapi szabadságvesztésre ítélték, holott a törvény szerint nem volt köteles szabadnapot elrendelni a munkásoknak (MNL CSML 74. doboz 5567/1943).

Arra is figyelemmel lehetünk, hogy a korábban magyarbarátnak titulált szerbek társadalmi nyomásra miként váltak a rendszer *ellenségeivé*. A perében is magyarbarátként feltüntetett Sztojanovics Frigyes üzemvezető 1941 májusában részt vett egy katonai parádén. Az elvonuló katonaságnak a többségében magyarokból és németekből álló tömeg „*Hitler, Horthy, a rácokat hordd ki!*” (MNL CSML 65. doboz 416/1942) rigmust skandálta. Sztojanovics másnap egy káromkodással a magyar nemzetet becsmérelte.

A legtöbb, kormányzót sértő konfliktus a németek és a magyarok között volt, melyről az alábbiakban bővebben is írok. Sok olyan perről is tudomásunk van, ahol nemzetiségi ellentét miatt került sor a kormányzósértésre. Több esetben előfordult, hogy két haragos közötti szóváltás következtében ráfogták a nem magyar nemzetiségűre, hogy kormányzósértést követett el. Ilyenkor a per során előkerültek a régi sérelmek is, mint például hogy az elkövető a jugoszláv éra alatt nagy magyargyűlölő vagy csetnik volt. A pacséri Vukovics László szerb kisbirtokossal is ez történt. A feljelentés szerint 1941. július 27-én Péter Ferenc kocsmájában ifjabb Lázár Dániel azon kijelentésére, hogy „*éljen nagybányai vitéz Horthy Miklós, Magyarország kormányzója*”, megjegyezte, hogy „*ne éljen, ne henceg a kormányzóddal*” (MNL CSML 71. doboz 2615/1943). A járőr megállapítása szerint „*a gyanúsított nagy magyargyűlölő volt, a szerbek ideje alatt a magyarokat állandóan üldözte, és valószínű, mint a tanúk is előadják, hogy a fenti kijelentéseket azért tette, mert nincs belenyugodva, hogy a magyarok bejöttek*” (MNL CSML 71. doboz 2615/1943). Több tanú is azt vallotta, hogy így történt, mások viszont a „*Dani, ezzel fogd be a szá-*

dat, mert ráfizetsz” vagy „fogd be a szádat, ne hengej ezzel” kijelentést tulajdonították a vádlottnak. A bíróság Vukovics Lászlót, mivel nem tudták rábizonyítani a kormányzósértés büntettét, 1942. május 5-én felmentette.⁸ A szenttamási Pántity Szteván esetében is bosszúból elkövetett feljelentésről beszélhetünk. A járőr itt is megjegyezte, hogy a gyanúsított „a jugoszláv idő alatt nagy magyarellenes, s mint csetnik is volt – több alkalommal szidalmazta a magyarokat.”⁹ A tárgyaláson kiderült, hogy bár vita igen, kormányzósértés nem történt, ennek nem valós beállításával csak nyomatékositani szerették volna a büntetés mértékét (MNL CSML 71. doboz 2615/1943).

A magyar állam és magyar nemzet elleni vétségek nemzetiségi jellege főleg a szerbek és a magyarok között érhető tetten, ám a németek sem maradnak el tőlük sokkal. A vétségek jelentős részét kocsmában, iszogatás közben követték el, ami a jelenhez viszonyítva még inkább a kor szociális érintkezésének helye volt, ahol nem mellékesen az alkohol miatt az embereknek megeredt a nyelve. Az ilyen összeszólalkozásokkor gyakran a nemzeti viszonyokat, esetleg Horthy személyét is a káromkodásokba foglalták, így a másik fél ezt jelentette, mint nemzetellenes magatartást. Néha az abszurdítás határait túllépő, megmosolyogtató esetek is előfordultak a peranyagokban, de ne felejtjük el, hogy ezek abban a korban több hónapi vagy évi szabadságvesztést is hozhattak az elkövetőjének. Ennek bizonyítására álljon itt Erdevik Rádó esete: „Csúrogon 1941. évi december hó 15. napján reggel 7 órától kezdve 14 óra körüli időig a vádlott és Varga Péter együtt pálinkáztak a Milin Radó korcsmájában. A délutáni órákban az elfogyasztott pálinkától azzal szórakoztak, hogy elkezdték szidni egymás anyját. Előbb Varga Péter mondta a vádlottnak rossz magyarsággal: »Baszom az anyádat szerbnek«, mire ez Varga Péternek visszamondta azt hogy »Baszom az anyádat magyarnak.«” Ezt követően összevesztek, Varga Péter jelentette az esetet, és mivel „Varga Pétert a magyarságához tartozó voltán keresztül akarta megsérteni, s ezáltal a vádlott a magyarságot is sértette”, Erdevik Rádó másfél hónapnyi fogházbüntetést kapott (MNL CSML 64. doboz 6873/1941).

A felszabadult területen élő magyarok gyanakvással viseltettek a nemzetiségek mozgalmi iránt (mivel bármilyen nemzetiségi mozgalmat

a függetlenedéssel azonosítottak). Ennek előidézői a korábbi negatív tapasztalatokban rejtőznek. A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség¹⁰ kiépült hálózata éberem őrködött az ilyen jellegű törekvésekkel szemben. Ezt bizonyítja egy 1942-ben készült jelentés (MNL OL K28 175. tétel, 1942 – P – 24768) is, mely szerint a szlovák többségű, dél-nyugat-bácskai Pincéden szlovák nemzetiségi törekvéseket véltek felfedezni. A jelentésben olvasható, hogy *„egyházi összeírás leple alatt eredetkutató népszámlálást eszközölnek. (...) Féltő, hogy a fanatikuskok magyar családokat is szlováknak írnak. (...) Suttogó propaganda szerint az ottani magyarokat és magyar érzelmű szlovákokat a háború után kiirtják”* (MNL OL K28 175. tétel, 1942 – P – 24768).

A visszacsatolt bácskai területek nemzetiségi lakossága – részben a gyanúsítgatások miatt – nem mindenben egyezett a kiépülő közigazgatás nemzetépítő törekvéseivel, és volt rá példa, hogy ez ellen kormányzósértés formájában mutatták ki nemtetszésüket. Merkovics István bunyevác nemzetiségű szabadkai erdőőr egy alkalommal Farkas József lakásán a háborúról beszélgetve, némi antiszemitizmussal „megspékelve”, annak a véleményének adott hangot, miszerint *„Horthy a magyar hadsereget a zsidók pénzén tartja fenn”* (MNL CSML 72. doboz B 3527/1943), majd hozzáfűzte, hogy *„ez a föld nem lesz sokáig Magyarország, mert az mindig Jugoszlávia volt”* (MNL CSML 72. doboz B 3527/1943). Ezután ráadásképp hozzátette, hogy *„[a háború után – Cs. M.] a magyarok ki lesznek herélve, hogy ne szaporodjanak”* (MNL CSML 72. doboz B 3527/1943).

A bevonulás alkalmával elkövetett gyilkosságok és az úgynevezett hideg napok eseményei is mély nyomot hagytak a térség lakosságában. A bevonuláskor Pacsér szerb lakosságát is érték atrocitások, ami a Papp Árpád gyűjtötte visszaemlékezésekben (PAPP 2015) is olvasható. Rácity Vládó szerb kisbirtokos fiát a bevonulás során lőtték le, mert véleménye szerint egy besúgó nagy csetniknek állította be. A kocsmában részegen a magyarokhoz fordult: *„Büdös magyarok, ti vagytok az okai, hogy annyi szerbet ártatlanul lelövöldöztek”* (MNL CSML 68. doboz 6188/1942). Mijavec Olga, egy állását veszített tisztviselő pedig az újvidéki eseményekre utalva 1942 májusában kijelentette, hogy *„a jugoszláv uralom alatt jobb volt, mert senkinek nem esett bántódása. Most mindenki csak retteg és sze-*

retne innen elmenekülni. Disznóság, amit a magyarok Újvidéken csináltak (MNL CSML 68. doboz 484/1943). A nemzetiségi konfliktusok közül a legkirívóbb példák a német nemzetiségűek köréből kerültek ki, így a németek ellenállásának egy külön alfejezetet szenteltem. A perekben megbúvó antiszemitizmus egy külön tanulmányt is megérne, így terjedelmi korlátok miatt ezzel most nem foglalkozom.

A németek különállása

Bácskában jelentős sváb népesség élt, főleg az országrész nyugati részén, a Duna folyása mentén. Létszámuk az 1941-es népszámlálás adatai alapján elérte a 197 ezer főt, vagyis a bácskai összlakosság 20 százalékát tették ki (SAJTI 1987). A kormányzósértési perek, valamint a magyar állam és magyar nemzet elleni vétségek iratanyagának áttekintése után úgy véltem, annak érdekessége miatt szentelnem kell egy fejezetet a témának, különösen azért, mert a németség a bácskai összlakosság százalékos számarányához viszonyítva felülreprezentált volt a kormányzósértési perek elkövetésénél. A Bácskában elkövetett kormányzósértési perek közül 74-nél tudtam egyértelműen megállapítani a gyanúsított nemzetiségét, és ebből 29 esetben beszélhetünk német származású elkövetőről. Ez azt jelenti, hogy 33 százalékban német „kormányzósértőkről” beszélhetünk, annak ellenére, hogy az összlakoságnak csak a 20 százalékát tették ki. Ezen körülmény miatt a kormányzósértési perek területi súlypontja a németek által lakott nyugati és délnyugati területekre helyeződött. Ezzel összefügg Jan Brökernek az egész országra vonatkozó nemzetiségi táblázata is, melyből kiderül, hogy 1938-ig a németek kormányzósértései alacsony szinten voltak, de 1939-től megugrott a számuk: 1942-ben a kormányzósértések közel ötödét, 237 kormányzósértésből 46-ot németek követtek el (BRÖKER 2011).

Az iratokból is kitűnik, hogy Horthy Miklós személye nem volt igazán népszerű a bácskai németek körében. Az egyik perirat szerint *„a Cservenka községben élő német nemzetiség egy része nem tartja tiszteletben a Kormányzó úr Őfőméltósága személyét, mert ha a községben vetített mozi előadáson a Kormányzó úr arcképe megjelenik, tiszteletlen kijelentéseket*

hangoztatnak egymás között a Kormányzó úr személyére vonatkozólag, azonban tekintve a németiség erős összetartozását, egymást nem árulják el, sőt bátornak tartják azt, aki ilyen (sic!) hasonló kijelentéseket tesz” (MNL CSML 65. doboz 1424/1942). Ezt talán azzal is magyarázhatjuk, hogy Németország élén egy szintén karizmatikus vezető állt, akit össze tudtak hasonlítani Horthyval. A szerbek és a horvátok oldalán nem igazán volt ilyen, így az ő körükben inkább a magyar állam és magyar nemzet megbecsülése elleni büntettek domináltak.

A magyar állam és nemzet megbecsülése elleni büntettek tekintetében a 93 elkövetőből 22 volt német származású, ami a 24 százalékos számarányt jelent. Ez többé-kevésbé megegyezik a népesedési arányukkal, de messze elmarad a kormányzósértési perek elkövetőinek 33 százalékától. Hiba lenne azonban a német nemzetiséget kollektíven a vádlottak padjára helyezni. Fontosnak tartom kiemelni, hogy a Harmadik Birodalom területi nyereségei miatt sok szóbeli támadás érte őket, melyek a perek alapján a kocsmákra koncentráálódtak, így valószínűnek tartom, hogy az erre való válaszreakciók okoztak büntetteket. A 17 éves Lindenschmidt Katalin például Újpalánkán a fodrászszalonban tartózkodott, amikor a fodrásznője azt mondta, hogy a német hadsereg olyan, mint a sáskajárás, utánuk nem marad semmi. Lindenschmidt ettől felhevülve veszekedni kezdett vele, és azt találta mondani, hogy *„a magyar katonák lopnak, mint a patkányok”* (MNL CSML 65. doboz 439/1942), amivel a magyar állam és magyar nemzet megbecsülése elleni büntettet követett el. További sorsáról nem tudtam meg semmit, mert fiatal kora miatt az ügyét egy másik bíróságon tárgyalták.

Ahogy már fentebb részletesebben kifejtettem: a német nemzetiség is differenciált volt. Voltak, akiket szélsőjobboldali eszmék rabul ejtettek, de olyanok is, akik a magyar államhoz voltak hűségesekek. A két fél konfliktusai is kiolvashatóak a periratokból. 1942. április 8-án Ófutrakról Újvidékre vonultak a német hadseregbe önként jelentkező katonák. Polacsek Pál is megszemlélte a katonák vonulását, majd odalépett Újfutak községi jegyzőjéhez, akinél a magyar zászló volt, és felszólította, hogy *„azonnal csavarja össze, vagy dobja el, mert nem illik német nemzetiségűnek olyan rongy mellett katonának bevonulni”* (MNL CSML 68. doboz 5892/1942).

Nyomatékosításképp a vádiratban megjegyzésként szerepel, hogy a *„gyanúsított fia (...) a magyar érzelmű németeknek, akiknek a fia a német hadseregbe katonai szolgálatra nem jelentkeztek, az ablakait beverte és a háza-faljaikra áruló, Csurscir, Sztálin, zsidóbérenc stb. csúf szavakat írta”* (MNL CSML 68. doboz 5892/1942).

A dél-bácskai Szépligetén 1942 áprilisában a községi vendéglőben ünnepelték meg a visszacsatolás évfordulóját. *„A német ajkú lakosságból is többen megjelentek, és pedig Piffáth Lajos, Gauder Mihály és Gauder Mátyás az 1914 és 1918 között lefolyt világháborúban a magyar seregtestek kötelékében szerzett háborús katonai kitüntéseiket magukon viselték. (...) Többen mások a német anyanyelvű lakosok közül pedig nyilván azért jelentek meg, hogy ezt az ünnepséget a magyar állameszméhez hű német anyanyelvű lakosok [kiemelés tőlem – Cs. M.] gúnyolásával és bántalmazásával megzavarják”* (MNL CSML 69. doboz 1078/1943). A vacsora befejeztével Piffáthot a kitüntetései miatt két német taszigálni kezdte, és letépte a jelvényeit. Ugyanazon elkövetők Gauder Mihályra is rátámadtak, és szintén letépték kitüntéseit. Az elkövetők a büntetés elől menekülve Németországba szöktek (MNL CSML 69. doboz 1078/1943).

A Németországba szökés mint alternatíva több alkalommal előfordult. Schäfer Péter szerb érzelmű német üzemvezető ellen a munkásai több mint 30 aláírást tartalmazó feljelentést tettek, mely szerint 1941 áprilisa előtt folyamatosan szidta a magyar és német munkásokat. A feljelentés szerint a Schäfer még a Kulturbundba is belépett, hogy fedezze magát. Az ítéletet nem találtam meg, mivel a gyanúsított is a német állam védelmében bízva utazott külföldre. További sorsáról nem tudunk semmit (MNL CSML 65. doboz 1305/1942).

A magyar hatóságok „alaposságát” az is mutatja, hogy a nyomozás során a fentebb már említett Kravze János tiszakálmánfalvi vendéglőjénél megemlítik, hogy *„a Kormányzó Úr berámázatlan képe mellett Hitler Adolf fényképe is ki volt függesztve, mely rendszeren be volt ráamázva”* (MNL CSML 65. doboz 705/1942). A legérdekesebbnek ugyanakkor a gyerekek ideológiai és politikai megnyilvánulásait tartom; néhány perből ebbe is betekintést nyerhetünk. Őszivácon 1941. június 6-án Kanzler Fülöp, Hoffmann Jakab és Stieb Frigyes német nemzetiségű tanulók, közülük egyik

sem volt 16 évesnél idősebb, megpróbálták megsemmisíteni az iskolában kifüggesztett Horthy-képet (MNL CSML 63. doboz Fbl. 5911/1941). Bácsfeketehegyen a 13 éves Breitweiser Hilda a *„Batta-cipőüzlet kirakataiban elhelyezett Horthy kormányzó arcképét leköpte, illetve 2 ízben a kép felé köpött”* (MNL CSML 63. doboz Fbl 5944/1941). De beszélhetünk olyan „csínytevésekről” is, amikor Horthy képét az udvarban lévő budi falára tették ki (MNL CSML 67. doboz B 4632/1942). Kaizer Miklós kihallgatása során előadta azt is, hogy *„1941. május 25-én a dunabökönyi sportpályán jelen volt, amikor a dunabökönyi és a palonai futballisták játszottak. A játék befejezésekor a palonai játékosok német nyelven háromszor éljent kiáltottak, mire a pályán lévő dunabökönyi gyerekek: Hej Hitler/éljen Hitler kiáltással válaszoltak”* (MNL CSML 64. doboz B6164/1941). Ez pedig annak lehet a bizonyítéka, hogy a háborús propaganda, a náci eszmék a gyermekek gondolatvilágára is hatással voltak.

Szociális problémák Bácskában

Mint ismeretes, 1910-ben a délvidéki lakosság 70 százaléka dolgozott a mezőgazdaságban, 15 százalék az alapvetően mezőgazdasági jellegű iparban és kisiparban, közalkalmazott és szabadfoglalkozású pedig mindössze 2,8 százalék volt.¹¹ Az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal adataira hivatkozva, Bröker számításai alapján a kormányzósértési pereket elkövetők 74 százaléka mezőgazdaságban és az ipari szektorban dolgozott (BRÖKER 2011; 42). A Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján próbáltam megvizsgálni, hogy az 1941-es magyarországi népszámlálásból (Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1978) a visszafoglalt területek népessége körében milyen lehetett a foglalkoztatottak aránya és milyen a lakosság iskolai végzettsége. Sajnos erre vonatkozó adatokat a statisztikai kimutatások nem közöltek, de valószínűnek tartom, hogy az 1910-es népszámláláskor közölt foglalkoztatási adatok lényegében nem változtak. A vizsgált bűntetteket sokkal inkább az alsóbb néprétegek követték el, így azt kell feltételeznünk, hogy a körükben nagyobb volt az elégedetlenség; a háborús nélkülözés, a jegyrendszer, a frontszolgálat, a földéhség sokkal jobban éreztette hatását a társadalom e szegmensében.

A térségben számos súlyos szociális probléma merült fel, mely elsősorban a földéhségből táplálkozott, de a visszacsatolás utáni pozícióváltások is rengeteg konfliktussal jártak. A *Kalangya*, az egyik legrangosabb délvidéki magyar folyóirat például a visszacsatolás utáni első számában útmutatásként tájékoztatott a bácskai magyarság meglehetősen nehéz szociális helyzetéről: „*Bácska a múltban mezőgazdasági szempontból az egyik leggazdagabb területe volt az országnak, jelenleg pedig itt találhatóak a legkirívóbb társadalmi ellentétek*” (TÖRÖK 1941; 209). Ezen ellentétek többnyire a nemzetiségi alapú földbirtokpolitikából táplálkoztak, hiszen az első világháború után a jugoszláv földreformból a magyarságot és a németiséget teljesen kihagyták, így a kiosztott 192 ezer kataszteri holdas területből nem jutott nekik semmi, sőt, házhely céljára is csak kivételes esetekben kaptak telket. Ezen intézkedések nagyban hozzájárultak a terület magyarjainak elszegényedéséhez és *elproletárosodásához*. Topolya községben a nagybirtokosoktól elkobzott földekre dobrovoljac telepések költöztek, így a helyi nincstelen, többnyire béresmunkából élő magyarság munka nélkül maradt.¹² A földkérdés így a társadalom minden rétegét egyaránt érintette: a korábbi birtokosok szerették volna elkobzott földjeiket visszakapni, sőt kárpótlást is vártak az őket ért jogtalanságok miatt, az alsóbb néprétegek pedig földhöz szerettek volna jutni, mely megélhetésüket biztosította volna (VALASTYÁN 2019).

A földéhség problematikáját csak fokozta a bukovinai székelyek betelepítése. A rapid módon történő betelepítést az indokolta, hogy a döntően mezőgazdasággal foglalkozó dobrovoljacok internálásával nagyarányú munkaerő esett ki a mezőgazdasági munkálatok alól, ami termelés-csökkenést eredményezhetett volna a kiválóan termő bácskai földeken. Ráadásul a magyar kormány kötelezettséget vállalt, hogy a korábban Jugoszláviából Németországba szállított mezőgazdasági termények egy részének exportját folytatja, ami sürgette a bácskai területek újbóli betelepítését. Így került előtérbe a bukovinai székelyek Bácskába való telepítésének mielőbbi végrehajtása.¹³ A bukovinai székelyek körében a Magyarországra való településük gondolata már nagyon előrehaladott formában volt,¹⁴ amit csak erősítettek a kül- és belpolitikai események.¹⁵ A bukovinai székelyek nem vegyes etnikumú területre, hanem olyan te-

rületre szerettek volna települni, ahol a magyarság tömbben élt. Ezért például egyesek a Dunántúlra települést propagálták, hogy ott *„a sok-sok szenvedés és hányattatás után végre otthonra találjanak”* (PAPP 2016; 64). A magyar kormánynak azonban más elképzelései voltak. Kezdetben a Partium vegyes etnikumú területeire szerették volna telepíteni őket, és csak a Délvidék visszacsatolásával kerültek előtérbe a bácskai területek lehetséges megoldásként, amivel az ottani etnikai arányokat szerették volna a magyarok javára módosítani. Az öt bukovinai magyar faluból (név szerint: Hadikfalva, Andrásfalva, Józseffalva, Fogadjisten és Isten-segítség) érkező lakosokat huszonhat különböző településre és tanyára helyezték.¹⁶ A megérkezésük után néhány nappal megindult a mezőgazdasági munka, majd a telepfelügyelők által irányított óvoda- és iskolafelállítás is elkezdődött. Habár a magyar sajtó nagy elismeréssel szólt a telepítés sikeréről, a székelyek nem voltak ennyire derűlátóak, hiszen szociális problémáik nem oldódtak meg, ráadásul tisztában voltak azzal, hogy ők az elűzött dobrovoljacok házaiba lettek beköltöztetve, és egy részük nem akart a *„korom és az üszök között”* maradni (PAPP 2016; 89). A bukovinai székelyek közérzetét az is befolyásolhatta, hogy nem az alföldi viszonyokhoz, hanem a fenyvesek levegőjéhez voltak szokva, ami úgy maradt meg a bácskai magyarok visszaemlékezéseiben, hogy délben bementek pihenni és csak hűvösben dolgoztak. Ráadásul más mezőgazdasági fejlettségi szinten álltak, mint a bácskai földművelő lakosság, például egy magyarkanizsai adatközlő szerint *„nagyon tudatlanok voltak. Itt tanultak meg kaszával aratni. Mert ők sarlóval arattak”* (PAPP 2015; 252).¹⁷

A eltérő földművelési kultúra miatt a hatóságok gazdasági tanfolyamokat szerettek volna tartani a telepeken, hiszen *„a telepes székelyek között tekintélyes számban van nincstelen, vagyis olyan, akinek otthon nem volt egy holdnyi földje sem. Most pedig Isten s a magyar haza jóvoltából belecseppent a legtermékenyebb magyar földbe, amit felelősséggel kell gondoznia”* (PAPP 2016; 107). Meg kell említenem azonban azt is, hogy a helyi lakosság sem mindig fogadta kitörő örömmel a betelepülőket,¹⁸ hiszen úgy gondolhatta, hogy a jugoszláv földosztás után a betelepülők miatt a megígért földosztásból is ki fog maradni (SAJTI 1984; 47–50). Ezt egy 1941. júliusi

helyzetjelentés is megerősíti, melyben a telepítés hibáinál a telepfelügyelő megemlíti, hogy „*a nincstelen bácskai őslakó magyarok irigy szemmel nézik a betelepített székelyeket, akik ott nem őslakók, s mégis íme hamarabb földhöz jutottak. Az őslakó bácskai nincstelen magyarokat még hamarabb, de legalábbis egyidőben a telepeseikkel kellett volna földhöz juttatni, hogy ne legyen közöttük elégedetlenség és irigység*” (PAPP 2016; 114).

Ezen megoldatlan szociális problémák nagyban befolyásolták a bácskaiak és az anyaországiak közötti viszonyt, és sok esetben ezek vezettek ahhoz, hogy az őslakos magyarok kormányzósértést vagy a magyar állam és magyar nemzet megbecsülése elleni sértést követtek el. Ezzel kapcsolatban a miniszterelnökhöz egy memorandumot is eljuttattak, mely szerint „*a bukovinai székelyek Dél-Bácskába való letelepítésének nagy munkája után feltétlenül és a legsürgősebben el kell látnunk földdel azt a sok színmagyar nincstelen is, akik sem a régi magyar kormányok nagyon gyér telepítési akciói során, sem pedig – egészen természetesen a szerb dobrovoljac és csetnik-telepítések során nem jutottak földhöz. (...) Mindezek reménykedve és már-már kétségbeesve várják a magyar királyi kormány hathatós intézkedéseit*” (MNL OL K28 167. tétel R – 10575).

A problémáról a belügyminiszter, Keresztes-Fischer Ferenc memorandumában a következőket írta: „*Szabadkáról Újvidékre menet meglátogattam Magyarkanizsát és Zentát. Mindkét városban a magyarság a szociális kérdés /: a városi nincstelenek ügyének:/ megoldását hangoztatták. (...) A magyar vezetők egyike itt, a telep [Temerin melletti Szőregpusztán létesített székely telep – Cs. M.] meglátogatása során megemlítette, hogy Temerinben a nincstelen magyarok el vannak keseredve, hogy ők még nem jutottak földhöz. Újvidéken határozottan megerősítette ezt Fernbach Péter [újvidéki főispán – Cs. M.], aki közölte azt is, hogy ő mindent elkövet a kedélyek lecsillapítására, de ezt elérni nem egykönnyű. Gyorsan cselekedni kell, s földhöz kell juttatni a Délvidék föld nélkül maradt igényjogosult magyarjait*” (MNL OL K28 167. tétel R – 10575).

Az intézkedések elmaradása miatt a szegény agrárnépesség körében igencsak megerősödtek a szélsőjobboldali nyilasok, akik országos programjukban földosztást ígértek a nincsteleneknek. A térségbe 1941 novemberében Szálasi Ferenc is ellátogatott, és több ezren csatlakoztak a

mozgalomhoz (SAJTI 2004). A magyar kormány a háború utánra szeretne volna halasztani a földosztást, hiszen ha Bácskában ilyen lépésre kerül sor, az indokoltta tette volna, hogy az egész ország területén hasonló intézkedéseket fogadjon. A szűkre szabott intézkedések nagy csalódást okoztak a helyi lakosságnak, melyek a perekben is nyomon követhetőek. A magyar kormányok elsőszámú célja a *nacionalizáció*, a terület magyarrá tétele volt, „*a jugoszláv érdekek kárt szenvedett nagybirtokosok, vagy éppen a helyi magyar paraszti társadalom e kereteken tágítani akaró szándékait még csak fontolóra sem vették, kategorikusan elutasították*” (VALASTYÁN 2019; 154). Az ebből táplálkozó elégedetlenség és nélkülözés számos helyen okozott konfliktust, mely világosan látszik a periratokban.

Szociális elégedetlenség megjelenése a perekben

Fentebb említettem, hogy túlnyomó többségben az alsóbb néprétegek képviselői követték el az általam tárgyalt vétségeket, így azt kell feltételeznünk, hogy körükben sokkal nagyobb volt az elégedetlenség; a háborús nélkülözés, a jegyrendszer, a frontszolgálat miatt egyaránt. A bukovinai székelyek betelepítésének nem megfelelő módon való kivitelezése újabb szociális problémákhoz vezetett. A bajmoki Anisics Ágnes magyar dobrovoljacoknak csúfolta a bukovinai székelyeket, mivel korábban megvásárolta egy dobrovoljac házát, de a visszacsatolás után kilakoltatták, házát pedig a székelyeknek adták, így hajléktalanná vált (MNL CSML 63. doboz 4769/1941). A rossz közellátás is konfliktusokat okozott a területen, például 1941 augusztus végén Hadikvég telepfelügyelője utasította telepének székelyeit, hogy „*menjenek ki az úgynevezett Ráta telepen lakó bunyevácok szállására, és akinek a tanyáján találunk kukoricaszárat, ott rakodjanak és vigyék a telepre tüzelni*” (MNL CSML 62. doboz 4512/1941). A székelyek tíz megrakott kocsival vonultak ki Milodanovics Bertalan tanyájáról, miközben a gazda a „*székelyek és magyarok istenét*” szidta. Milodanovicsot felmentették, mert „*nem bizonyítható, hogy (...) a sértő kifejezést a magyar nemzet egyetemére vonatkoztatta, s így cselekménye csupán a székely telepesek elleni becsületsértés vétségének megvaló-*

sítására alkalmas” (MNL CSML 62. doboz 4512/1941). Valószínűleg sokat nyomott a latban, hogy a szóban forgó bunyevác Milodanovics vitézzé avatása folyamatban volt első világháborús hadi érdemeiért.

A szakirodalomból is ismert és a visszaemlékezésekben¹⁹ is megjelenik, hogy Magyarországról jelentős számú munkaerő, többnyire értelmiségiek és rendfenntartók érkeztek a visszacsatolt bácskai területekre. Hogy ezt a jelenséget megértsük, vissza kell kanyarodnunk az 1920-as évekre. 1920-ban a formálódó délszláv állam különböző intézkedésekkel próbálta az annektált területeket etnikailag átformálni. Később a földosztással és a dobrovoljacok betelepítésével is erre tett kísérletet, de a kezdeti időkből sokkal inkább a területen élő magyarság egy részének egzisztenciális tönkretételével szerette volna elérni a lakosság számarányainak átformálását. Ezt mutatja, hogy például 1920 áprilisában csak Szabadkán 1500, a magyar érdekekért sztrájkoló vasutast bocsátottak el állásából, vagy az, hogy már 1919-ben megindult a tömeges magyar köztisztviselői kar elbocsátása. Az elbocsátott magyar főispánok, alispánok, polgármesterek, jegyzők, megyei és községi tisztviselők helyére szakképzetlen és gyakran korrupt, de a formálódó hatalom iránt lojális elemeket helyeztek. A bevonuló szerb csapatokkal a magyar iskolahálózat leépítése is megkezdődött, amit a nagyszámú magyar tanítói és tanári elbocsátás is jelez. Ebből következett, hogy az 1918 és 1924 között összesen 44 903 magyart utasítottak ki az országból, akiknek túlnyomó többsége az egzisztenciálisan ellehetetlenített értelmiségi középrétegből került ki.

A huszonhárom éves délszláv uralom alatt az elsorvasztott magyar iskolarendszer önerőből nem tudott kitermelni egy olyan népes réteget, amely később helyi szinten a közigazgatási feladatokat elláthatta volna, hiszen a korábbi, hetvenegy középfokú intézményből csak a zentai és a szabadkai maradt meg. A határ innenső oldalán egészen más tendenciák játszódtak le. Az 1922 és 1931 között regnáló kultuszminiszter, Klebelsberg Kunó minisztersége alatt a kultúrtárcának szánt állami költségvetés folyamatosan növekedett, sőt 1927-re megháromszorozódott (UJVÁRI 2010). Ezt a forrást Klebelsberg a magyar kultúrfőlény elérésének céljaira használta fel, így nagyban hozzájárult az analfabetizmus csökkenéséhez, de az értelmiségi túlképzéshez is. A harmincas évek etatista

törekvései és kivált az évtized végi és a későbbi területi visszacsatolások következményeként az állami szektor robbanásszerű növekedésen esett át: csupán 1938 és 1944 között mintegy kétszeresére emelkedett a közalkalmazottak száma, ami 1943-ban már 413 ezer főt tett ki (KÖVÉRGYÁNYI 2003).

Az ezzel kapcsolatos elbocsátások és Magyarországra való költözések is szerepet játszottak a nemzetgyalázások és a kormányzósértések elkövetésében, ahogyan azt Dinyátski Nesztor esete is példázza. A szenttamási tanítót egyhavi fogházbüntetésre ítélték, mert a magyar hatalom már nem tartotta tanításra alkalmasnak, és kötelezte, hogy az iskolából, ahol lakást kapott, kiköltözzön. Kellő mennyiségű pálinka elfogyasztása után Dinyátski azzal fenyegetőzött, hogy kiköltözik ugyan az iskolából, de fel is robbantja azt. Előadta még, hogy *„ti magyarok csak idejöttök, és mindenkit kidobáltok”* (MNL CSML 62. doboz 6417/1941). Büntetése egy hónap fogház és három év hivatalvesztés lett. Az indoklásnál enyhítő körülménynek vették, hogy *„a cselekményt állásának elvesztése feletti elkeseredésében, italtól elég nagy mértékben felhevült állapotban követte el”* (MNL CSML 62. doboz 6417/1941). Érdekes, hogy magyar adminisztráció igyekezett eltávolítani a veszélyesnek ítélt egyéneket, mert a járőr szerint a gyanúsított *„igen nagy szerb nemzetiségi érzelmű, feltételezhető, hogy továbbra is az állam- és nemzetellenes propagandát fejt ki, ezért internálása ajánlatos volna”* (MNL CSML 62. doboz 6417/1941).

Fentebb olvashattuk, hogy a bácskai magyarságot igen érzékenyen érintette a földkérdés. A jugoszláv földosztásból kihagyták őket,²⁰ ezért a helyi földnélküliek szerették volna ezt revideálni. A magyar kormány ígéretet is tett erre, bár ebből nem lett semmi, hiszen földet csak a bukovinai székelyek és a vitézek kaptak. Emiatt többen felháborodásukat fejezték ki. Visnyei Antalné a férje katonai behívójának kézbesítésekor azt mondta a rendőröknek: *„erre való a Horthy, egye le a fene a húsát, ezzel megtalálták a férjemet, de a földosztáskor nem találták meg”* (MNL CSML 75. doboz 7215/1943). Visnyei Antalné rögtön megbánta, amit mondott, és könyörgött a rendőröknek, hogy ne jelentsék fel, hiszen háromgyermekes családanya volt, a negyedik gyermekével kilencedik hónapos terhesen. A rendőröket és a bíróságot ezek a körülmények nem hatották

meg, a Szegedi Királyi Törvényszék egyhavi fogházra ítélte (MNL CSML 75. doboz 7215/1943). A csalódottság gyakran szélsőséges irányba fordította az elkeseredett paraszti tömegeket, akik emiatt a nyilasokhoz vagy a kommunistákhoz közeledtek. Ez a kiábrándultság változtathatta meg Pápista Istvánt is, aki a Magyar Párt tiszakálmánfalvi vezetője volt. Pápista 1940 őszén (!) azt mondta, hogy „*Az Istenit Horthynak és a minisztereknek, ha így osztanak földet, akkor mi 30 évig nem kapunk semmit, inkább Sztálin jöjjön, mint a magyarok*” (MNL CSML 69. doboz 1200/1943). Kijelentéséért három év múltán 300 pengős büntetést és egy év hivatalvesztést kapott (MNL CSML 69. doboz 1200/1943).

A visszacsatolás után nem sokkal Magyarország belépett a második világháborúba, ami magával hozta a nélkülözést, a drágulást, a jegyrendszert és a frontszolgálatot. Ráadásul Jugoszláviában a polgárok békében éltek és csak magyarországi lakosokként tapasztalták meg a háború borzalma-ait. Emiatt rengeteg olyan vétség fordul elő a periratokban, melyek szerint „*amióta a magyarok bejöttek Bácskába, minden drágább lett*” (MNL CSML 78. doboz 3921/1944), vagy a „*szemét magyarok és (...) a kormányzó, az a nagyfejű (...) tönkretették az országot*” (MNL CSML 64. doboz 6611/1941). A megváltozott helyzet miatt nem csoda, hogy sokan a háborús nélkülözést Horthy Miklós személyével vagy a magyar állammal és nemzettel kapcsolták össze. Egy mondóka is megjelenik a forrásokban, mely így ad betekintést a szociális helyzetváltozásokról, vagyis hogy az emberek fejében összekapcsolódott az országot irányító személy és a jólét hiánya:

*Korpakenyér, facipő, ezt hozta a szebb jövő
amíg Péter volt az apánk, vászonból volt a gatyánk,
amióta Horthy az apánk, kivan a picsánk.* (MNL CSML 68. doboz B 338/1943)²¹

Érdekes, hogy ez a mondóka más visszacsatolt területeken is megjelenik. Kárpátalján is élt egy variáció, azzal a különbséggel, hogy nem *vászonból*, hanem *selyemből* volt a gatyá, és nem *Pétert*, hanem *Benešt* tekintették apjuknak, de az üzenet ugyanaz maradt, a megváltozott körülmények nem hozták el a várt jólétet az országrészbe (ABLONCZY 2004).

Az 1941-et követő háborús évek megélhetési szempontból minden biztonnal nehezebben teltek, mint az azt megelőző, jugoszláv „békebe-
li” évek és ezek a nehézségek a gondolkodásban gyakran összeforrtak az uralkodó hatalom bírálataiban. A nehéz helyzetet az őrszállási Láng Józseffel példáznám, aki a kocsmában két pálinka között kijelentette: *„Tudom én, hogy ki az a Horthy”* és a falon szemével Horthy Miklós képét keresve kijelentette, hogy *„úgyis ki lesz innen téve”*. Majd pedig azt a valótlan tényt állította, hogy *„a szerbek rosszak voltak, s a magyarok még rosszabbak”,* mely kijelentéséhez még hozzáfűzte, hogy *„nem ezeket vártuk”* (MNL CSML 62. doboz 4510/1941.).

Záró gondolatok

Magyarország története a tárgyalt időszakban első ránézésre sikertörténetnek tűnhet. 1938 és 1941 között megvalósulni látszottak a magyar társadalom 1920-tól nyíltan vagy kevésbé nyíltan hangoztatott vágyai: nagyarányú területek kerültek vissza az országhoz, és a politikai vezetés okkal reménykedett abban, hogy más területeket is birtokukba vehetnek. 1941-től azonban kezdett megmutatkozni, hogy a gyors német sikerek elmaradnak, és az év végén az Amerikai Egyesült Államok hadba állása is megbolygatta a világháborús erőviszonyokat.

A magyar és a szerb közbeszéd a délvidéki eseményekkel kapcsolatban meglehetősen ambivalens. A szerb fél emlékében legélénkebben az újvidéki razzia él, míg a magyar közgondolkodás megáll annál a ténynél, hogy újabb területekkel gazdagodott az ország, így munkámmal azt is be szerettem volna mutatni, hogy a helyzet nem ilyen egyszerű. Ne felejtjük el, hogy a magyar elnyomó intézkedés csak reakció volt a korábbi jugoszláv intézkedésekre, noha a tanulmányból az is kiténik, hogy a magyar lakosság sem volt teljesen megelégedve a kialakult viszonyokkal.

A visszacsatolást követő második hónapban Magyarország hivatalosan is belépett a második világháborúba, mely egy sor szociális nehézséget zúdított az ország lakosaira. A frontszolgálat, a jegyrendszer, a drágulás kiváltotta bizonytalanságérzést csak fokozták a térség kényes heterogén nemzetiségi összetétele miatti konfliktusok. A magyar lakosság legna-

gyobb sérelmének azt tekintette, hogy elmaradt a megígért földosztás. A kialakult helyzetben a lakosság gyakran elégedetlenségének adott hangot, mely a magyar állam vagy Horthy Miklós szidalmazásában is megjelent. A bíróság sokszor hisztérikusan reagált ezekre a szidalmazásokra, hiszen bennük egy megújult széthúzó erőt véltek felfedezni, mely veszélyezteti az országrész integritását. Megjegyzendő azonban, hogy a magyar fél nemzetiségekhez való hozzáállása gyakran a korábban magyarbarátnak titulált, nemzetiségi egyéneket is a magyarság ellen fordította. A nemzetiségi ellentéteket és a szociális problémákat igyekeztem minél hitelesebb forrásokkal alátámasztani, forrásaimat beszélgetni, hiszen ezek is fontosak lehetnek a későbbi kutatások során. Dolgozatom jellegéből, mely büntetteket dolgoz fel, arra következtetünk, hogy a visszacsatolás megítélése meglehetősen negatív volt, ám ne feledjük el, hogy a visszacsatolással a magyarság százalécai kerültek vissza abba a gazdasági-társadalmi-politikai rendszerbe, ahova több száz évig tartoztak és ahova a visszacsatolást megelőző huszonhárom évben is vágtyak. 1944 októberében Horthy Miklós lemondatásával érvényét veszítették a kormányzósértések, a Tiszán átlépő szovjet csapatok pedig végérvényesen lezártak egy fejezetet a térség történetében.

IRODALOM

1913. évi XXXIV. törvénycikk – a király megsértéséről és a királyság intézményének megtámadásáról. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=91300034.TV&targetdate=&printTitle=1913.+%C3%A9vi+XXXIV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>
A magyar nép sorsa egy törvényszéki tárgyalás tükrében. Féja Gézát „Viharsarok” című könyve miatt öthónapi fogházra ítélték. In *Népszava*, 1937. október 15., 6. oldal.
ABLONCZY, B. (2004): A leghűségesebb nemzet és a völgygátak. Teleki Pál a ruszinokról és az Északkeleti Felföldről. In FEDINE, Cs.: Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történeti megközelítés. 155. oldal.
BRÖKER, J. (2011): „Horthy is a nobody”. *Trials of lése-régent in Hungary 1920–1944*. Central European University History Department, Budapest
DRÓCSA, I. (2017): Az állam és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921: III. törvénycikk elhelyezése a XX. századi magyar büntetőjogi rendszerben. In *Iustum Aequum Salutare* XIII. 2017. (2.) 215–231.
Ezer év törvényei, 1920. évi I. törvénycikk, az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92000001.TV&searchUrl=/ezer-ev-torveny%3Fpagenum%3D38>

Ezer év törvényei, 1921. évi III. Törvénycikk, az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről.

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92100003.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fextraparams%3D%7B%2522Year%2522%3A%25221921%2522%2C%2522Kibocsato%2522%3A%2522TV0%2522%2C%2522ID%2522%3A%2522FullTextSearch%2522%7D>

HALÁSZ, T. (2016): Perekben írt történelem. In HORNYÁK, Á.–BÍRÓ, L. (szerk.): *Magyarok és szerbek a változó határ két oldalán*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 223–251.

JANJETOVIĆ, Z. (2009): *Nemci u Vojvodini*. Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd

KÖVÉR, Gy.–GYÁNI, G. (2003): *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a II. világháborúig*. Budapest, Osiris Kiadó

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára 62. doboz 4510/1941

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára 62. doboz 4512/1941

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára 62. doboz 6417/1941

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára 63. doboz 4769/1941

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára 63. doboz 5202/1941

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára 63. doboz Fbl. 5944/1941

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára 63. doboz Fbl. 5911/1941

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára 64. doboz 6611/1941

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára 64. doboz 6873/1941

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára 64. doboz B6164/1941

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára 65. doboz 1305/1942

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára 65. doboz 1424/1942

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára 65. doboz 416/1942

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára 65. doboz 439/1942

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára 65. doboz 705/1942

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára 67. doboz B 4632/1942

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára 68. doboz 484/1943

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára 68. doboz 5892/1942

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára 68. doboz 6188/1942

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára 68. doboz B 338/1943

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára 69. doboz 1078/1943

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára 69. doboz 1200/1943

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára 71. doboz 2615/1943

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára 72. doboz B 3527/1943

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára 74. doboz – 5567/1943

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára 75. doboz 7215/1943

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára 78. doboz 3921/1944

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára VII. A jogszolgáltatás területi szervei,

a 2. A Szegedi Királyi Törvényszék iratai, b. Büntetőperes iratok. 62. doboz 4510/1941

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K – 28 1941 – R – 17982

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K28 167. tétel R – 10575

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K28 167. tétel R-10575/1944

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K28 175. tétel Délvidéki és Muraközi vonatko-

zású társadalmi egyesületek ügyei. 1927, 1938-1944. 1942 – P – 24768

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K28 R – 15756/1942

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K28 R – 10575/1944
 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K-28 1941 – R – 18509
 Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1978 – Az 1941. évi népszámlálás 3. kötet, összefoglaló adatok. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat
 PAPP, Á. (2016): *A zenélő kút – A bukovinai székelek a Bácskában (1941–1944)*
 PAPP, Á. (2015): *Igaz történetek Mindenkeföldjéről*, Zenta
 SAJTI, A. E. (1984): *Székel telepítés és nemzetiségpolitika a Bácskában – 1941*. Nemzetiségi füzetek 6. Akadémiai Kiadó, Budapest
 SAJTI, A. E. (1987): *Délvidék 1941–1944. A magyar kormányok délszláv politikája*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó
 SAJTI, A. E. (2002): Az impériumváltás hatása a délvidéki magyarok társadalmszerkezetére. *Limes*
 SAJTI, A. E. (2004): *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Budapest, Napvilág Kiadó
 Szabadkai Történeti Levéltár P – 856/1941
 TÖRÖK, L. (1941): A magyarság szociális helyzete a Bácskában. *Kalanga*, 1941 évf. (4)
 TURBUCZ, D. (2015): *A Horthy-kultusz 1919–1944*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest
 UJVÁRI, G. (2010): *A harmincharmadik nemzedék*. Ráció Kiadó, Budapest
 VALASTYÁN, B. (2010): „ártunk, jöttetek! Éljenek a magyar honvédek!”/”Elmentek a barbárok és bejöttek a tatárok...”. Társadalmi hangulat és a Délvidék visszacsatolása. *Limes* (1).
 VALASTYÁN, B. (2019): *Magyar földbirtok- és telepítéspolitika a visszacsatolt Bácskában 1941–1944*. Phd értekezés.

JEGYZETEK

¹ Bethlen István 1924 januárjában újból lehetővé tette, hogy napirendre kerüljön Somogyi Béla és Bacsó Béla meggyilkolásának az ügye. A gyilkosság idején hivatalban lévő Beniczky Ödön belügyminiszter bűnrészességgel vádolta meg a kormányzót, amivel kisebb politikai zűrzavart okozott, s kormányzósértés büntetével a vádlottak padjára került.

² A nyomtatvány, képes ábrázolás elsősorban a sajtótermékekre vonatkozott, a nyilvános szóval elkövetett kormányzósértés pedig arra vonatkozott, hogy a kormányzósértés nyilvános helyen, például kocsmában vagy utcán következett be.

³ A népi írók legismertebb munkái: Szabó Zoltán: *Cifra nyomorúság*; Kovács Imre: *Néma forradalom*; Illyés Gyula: *Puszták népe*.

⁴ A Katonai Határőrvidék területe magába foglalta az úgynevezett Sajkásvidéket is, mely a Tisza torkolatánál a folyó jobb partján helyezkedett el. A lakosságot, a határőrvidék közelében lévő többi területéhez hasonlóan, főleg szerbek alkották, s ezt a területi különállásukat egészen a 19. század utolsó harmadáig megőrizték.

⁵ A forrásból nem derül ki egyértelműen, de valószínűleg kulturális egyesületekről van szó.

⁶ A vajdasági németekről bővebben lásd: JANJETOVIĆ 2009

⁷ Horthy Miklós névnapját az egész országban nagy ünneplés kísérte (TURBUCZ 2015).

⁸ A felmentés időpontját azért tartottam fontosnak kiemelni, mert 1942 májusában már a Kállay-kormány volt hivatalban, és úgy gondolom, a razzia visszhangja és a kormány szerbekkel való megbékélési kísérlete is szerepet játszott az ítélet megszületésében, hiszen Vukovics szerb nemzetiségű kisbirtokos volt.

⁹ A járór még hozzát teszi, hogy „Ezen sértések miatt azonban panaszra senkihez sem fordulhattak, mert a szerbeknél még a hatósági egyének is hasonló kifejezésekkel illették a magyarokat a hivatalos helyiségekben. Így nem volt más orvoslás a sértésekre, mint a keserű hallgatás.” [az eredetiben is aláhúzva – Cs. M.]

¹⁰ A Délvidéki Magyar Kulturális Szövetség a bácskai magyarság legmeghatározóbb művelődésirányító gyűjtőszervezte volt, melynek taglétszáma több százezerre rúgott.

¹¹ A témáról bővebben lásd: SAJTI 2002

¹² Érdekes intézkedés és némileg a fejlődés ellen mutat, hogy 1941-ben a katonai közigazgatás betiltotta az aratógépek használatát, hogy minél több ember jusson munkához.

¹³ A magyar kormány telepítési terveiről bővebben: SAJTI 1984 és PAPP 2016

¹⁴ A Magyarországra való település fő propagálója Németh Kálmán józseffalvi plébános volt. 1939-ben egy tűzvész következtében Józseffalva porrá égett, és ezután a település épületeit olyan elemekkel építették újjá, hogy azok egyszerűen szétszerelhetőek voltak, hogy egy esetleges áttelepülés alkalmával minél nagyobb arányú vagyont tudjanak magukkal vinni (SAJTI 1984; 16–17).

¹⁵ A bukovinai székelyek kitelepülésének hajlandóságát több tényező is indokolta: 1940 nyarán Bukovina északi részét a Szovjetunió annektálta (habár ez az 1939. augusztus 23-i Molotov–Ribbentrop-paktumban nem szerepelt, ami miatt jelentős feszültség keletkezett a szovjet és a német fél között). Emiatt jelentős piactól esett el a mezőgazdasági termeléssel foglalkozó bukovinai székely lakosság. 1940 augusztusában a második bécsi döntéssel a magyar közigazgatású területek közvetlen közelbe kerültek, majd emiatt a román földbirtokosok nem adtak nekik munkát, ráadásul az elmúlt négy évben a rossz termés, Józseffalva leégése és az instabil román belpolitikai helyzet is motiválhatta a kitelepülést (SAJTI 1984; 46).

¹⁶ A teles falvakról készült részletes adatkimutatást lásd: PAPP 2016

¹⁷ A bukovinai székelyeket tárgyaló visszaemlékezéseket bővebben lásd: PAPP 2015

¹⁸ Egy részük a bukovinai székelyeket kiváltságos helyzetük miatt magyar dobrovoljacoknak nevezte.

¹⁹ Lásd: PAPP 2015

²⁰ A Vajdaságban kiosztott közel egymillió kataszteri holdból az ottani földnélküliek 41,4 százalékát kitevő magyar parasztság semmit sem kapott (SAJTI 1987; 18).

²¹ Ez a mondóka nemcsak ebben a topolyai esetben fordul elő, hanem például a temerini Tóth Antal esetében is, ami bizonyítja a mondóka ismertségét és elterjedtségét (CSML 74. doboz – 5567/1943).